

KIRGIZİSTAN'DA YENİ BULUNAN RUNİK HARFLİ ESKİ TÜRK YAZITLARI HAKKINDA ÖN BİLGİLER

Rısbek ALİMOV

Eski Türk runik harfli anıtları buldukları coğrafi bölgelere göre bölerek incelediğimizde, Kazakistan ve Kırgızistan coğrafyasındaki anıtların Yenisey havzası ile Moğolistan'da bulunan anıtlardan sayı bakımından daha az olduğunu görürüz. Kazakistan ve Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinde runik harfli anıt bulunmasına rağmen (meselâ, Buhara'dan yaklaşık 100 km kuzeyde Kızılkum çöllerinde bulunan Kulcuktav dağının güney yamacındaki kaya taşı üzerine oyulmuş Tozbulak yazıtı), onları buldukları yer bakımından genel olarak Kuzey Kırgızistan (=Talas), Kazakistan ve Fergana olarak üç alt bölgeye ayırabiliriz. Günümüzde Kuzey Kırgızistan'da çoğunlukla nehir taşı üzerine oyulmuş 20,¹ Kazakistan'da 14 adet, Fergana vadisinde çoğunlukta küp ve seramik parçalar üzerine işlenmiş 17 tane² eski Türk yazıtı mevcuttur. Adı geçen bölgelerdeki eski Türk yazıtları ilk olarak 1896 yılında V. A. Kallaur tarafından bulunmuştur.³ Bölgede runik harfli eski Türk yazıtlarının bulunması aradan geçen yüz yıldan fazla bir zamandır devam etmektedir.

Ekim 1998'de Kırgızistan'ın Narın vilâyetinin kuzey kısmında yer alan Koçkar vadisinde Kubat Tabaldiyev'in başkanlığında Kırgız Millî Devlet Üniversitesi Arkeoloji ve Etnografya Anabilim Dalı üyelerinin yaptıkları son arkeolojik incelemeler sırasında, taş üzerine yapılmış çok sayıda resimlerin yanı sıra, Kök-Say mevkiinde kaya üzerine oyulmuş sekiz adet eski Türk yazıtı da bulunmuştur.⁴ Bu yazıtlar dağ eteklerinde bulunan büyük kaya taşlarının üst ve yanlarının düz yüzeylerine yazılmıştır. Yazıtlar genel olarak iyi korunmuştur. Harfler gayet net oyulmuş ve okumaya elverişlidir. Harflerin boyu 15-20 cm arasında değişmektedir.

Ayrıca bunlardan ikisine resimler de eşlik etmektedir. Bunlardan birinin alt tarafında sağ elinde bir av kuşu tutan baltalı süvari, diğerinin ise üst kısmında

¹ Ç. Cumagulov, *Epigrafika Kirgizii*, III, 1983, s. 37.

² D. D. Vasilyev, "Pamyatniki tyurkskoy runičeskoj pis'mennosti aziatskogo areala", *Sovyetskaya tyurkologiya*, 1976/1, s. 79-81.

³ V. A. Kallaur, "Kamen s drevnetyurskoj nadpisyu iz Aulieatinskogo uezda", *ZVORAO*, 1898, XI, ss.265-271

⁴ K. Tabaldiyev, O. Soltobayev. "Runičeskie nadpisi v Koçkorskoj doline", *Meerim*, 1999, No.2, ss. 32-34

sırasıyla av kuşu, at , tamga ve yay çeken bir insan figürü kazınmıştır. Bu yönüyle bu iki yazıt Talas vadisindeki Kuru-Bakayır mevkiinde bulunan kaya taşı üzerinde kazınmış yazıtlarla bir benzerlik arz etmektedir.⁵ Ancak Kuru-Bakayır'daki yazıtlardan farklı olarak burada resim ve yazı tekniğinin daha gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Yazıtların kayda değer diğer bir özelliği de, sekizinden beşinde Υ koç boynuzu tamgasının geçmesidir. Eski Türk yazıtlarının birçoğunda yazılı metnin yanı sıra tamgaların da olduğunu bilmekteyiz. Bununla birlikte yazıtlarda geçen Υ koç boynuzu tamgasının Tereksay'da bulunan yazıttaki tamga ile birlikte Alay vadisindeki Bülölü dağ geçidinde, Issık Göl havzasındaki Akulan dağlarında ve Talas'ın Kuru Bakayır havalisinde ele geçenlerle⁶ aynı olduğu hemen göze çarpmaktadır. Yazıtları içerdiği işaret sayısı ve benzerliği bakımından itibarî olarak I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII sayıları ile adlandırdığımızda karşımıza şu tablo çıkmaktadır.

YAZITLARIN TRANSLİTERASYONU

I	$R^2 T^1 M S^1 G^1 W N^1 K^1 (A)$
II	$R^2 T^1 M S^1 G^1 W N^1 K^1 (A)$
III	$M W N^1 D^1 A Y L^2 Y^2 R^2 () T^1 K^1 \dot{S} R^2 T^1 M S^1 G^1 W N^1 K^1 (A)$
IV	$P A L^1 Y R^2 T^1 M S^1 G^1 W N^1 K^1 (A) Y^2 R^2 Y^1 R^1 \dot{S} M ()$
V	$R^2 T^1 M S^1 G^1 W N^1 K^1 (A) Y^2 R^2 Y^1 R^1 \dot{S} M$
VI	$M W N^1 D^1 A () L^2 Y^2 R^2 (T^1) (K^1) R^2 T^1 M M K^1 P$
VII	MW
VIII	$K^1 W M \dots () (Y^1) N^1 ()$

YAZITLARIN TRANSKRİPSİYONU

I	Er atım Asıg on ok a.
II	Er atım Asıg on ok a.
III	Munda il yer ü () $T^1 K^1 \dot{S}$ Er atım Asıg on ok a.
IV	Palı(?) er atım Asıg on ok a, yer yaraşım
V	Er atım Asıg on ok a, yer yaraşım
VI	Munda il yer ü () $T^1 K^1$ Er atım M $K^1 P$
VII	M
VIII	Okum.... () () $N^1 ()$

YAZITLARIN ÇEVİRİSİ

I	Er adım Asıg on ok.
II	Er adım Asıg on ok.

⁵ Ç. Cumagulov. *Epigrafika Kirgizii. III yayın*, 1983, ss. 30-33

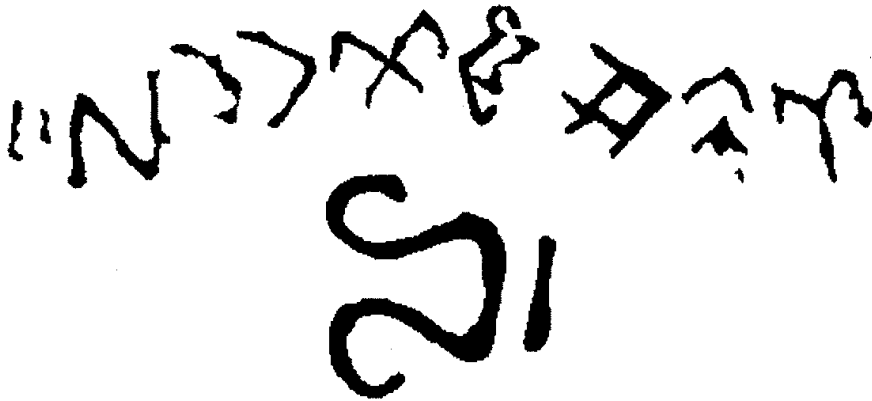
⁶ Ç. Cumagulov. *Epigrafika Kirgizii. III yayın*, 1983, s.105

- III Burada halk ve yer ... Er adım Asıg on ok.
 IV Apalı (?) er adım Asıg on ok, yer yarasım
 V **𐰇𐰏**Er adım Asıg on ok, yer yarasım
 VI Burada halk ve yer ü Er adım M K¹P
 VII Mu
 VIII Okum () () N ()

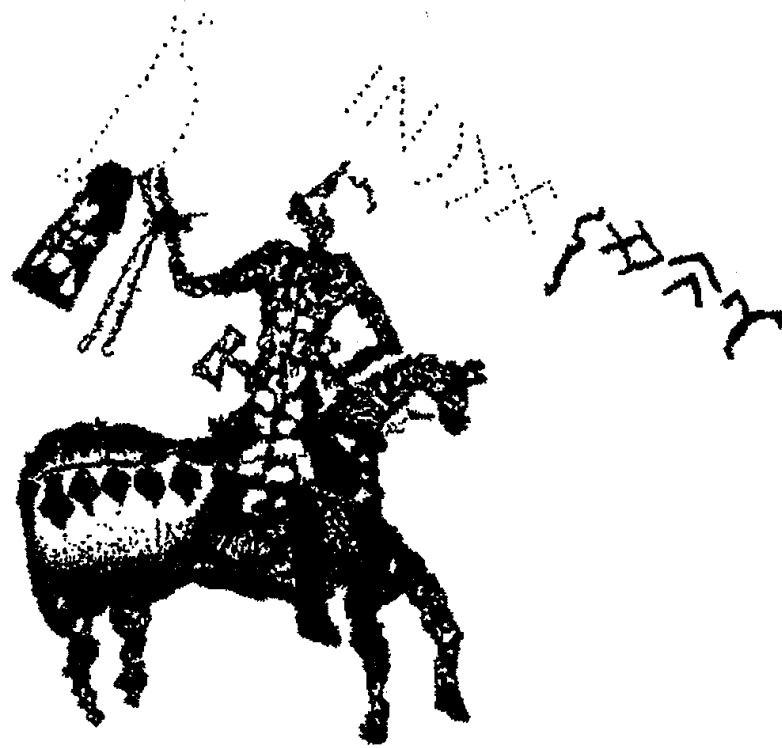
Görüldüğü gibi R² T¹M S¹G¹WN¹K¹A değerindeki işaretleri I, II, III, IV, V yazıtlarında aynen geçmektedir. Bununla birlikte III. yazıtın ilk kısmı ile VI yazıttaki metin aynıdır. Yazıtlardaki metin genel olarak eski Türk yazıtlarında sıkça rastlanan ve gelenek olan takdim cümlesidir. *Er atım...* Yazıtlardaki cümleler ve yazı tekniği yazıtların aynı nakkaş tarafından yapıldığına işaret etmektedir.

Kök-Say'da bulunan yazıtlarla coğrafi bakımdan buraya en yakın olan Talas yazıtlarını karşılaştırdığımızda, bu iki bölge yazıtları arasında birçok ortak özelliğin bulunduğunu görürüz. Talas II, Talas VII (Açıktaş çubuğu), Talas XII yazıtlarında geçen **𐰇** (G¹) işaretine diğer bölgelerdeki (Yenisey, Tuva, Moğolistan v.s.) yazıtlarda rastlanmamasına rağmen, bu yazıtlarda da geçmektedir.⁷ Bunun yanı sıra Talas yazıtlarına has ve nadiren Yenisey havzası yazıtlarında rastlanan **𐰇**, M ve K¹ harflerini bildiren **𐰇 𐰏 𐰎** işaretleri de her iki bölgenin yazıtlarında vardır. Bununla birlikte bulunan yazıtlarda geçen *er atım* ibaresine Talas yazıtlarında da rastlamaktayız. Bunların tümü bizi Talas yazıtları ile Kök-Say'da bulunan yazıtların aynı döneme ait olduğu düşüncesine sevk ediyor.

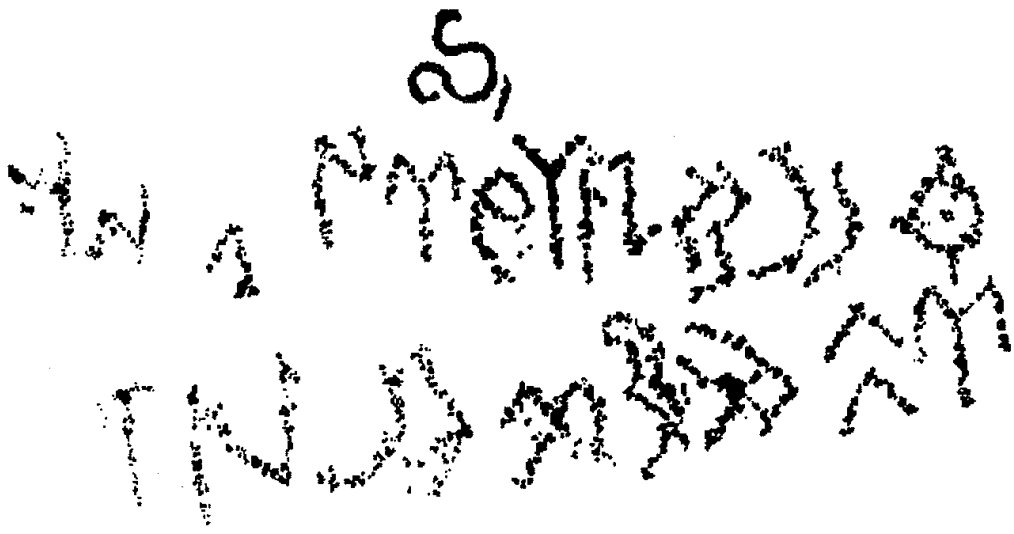
Kök-Say'da bulunan bu yazıtlar içerik bakımından fazla bilgi vermemesine rağmen, bulunduğu coğrafi bölge itibariyle büyük değere sahiptir. Kök-Say'ın bulunduğu Koçkor vadisi İç T'ien-Şan'da yer almıştır ve dolayısıyla bu yazıtlar İç T'ien -Şan'da bulunan eski Türk harfli ilk anıt olmak özelliğine sahiptirler. Bu durum eski Türk yazısının bugünkü Kırgızistan'ın sadece Talas ve Fergana bölgelerinde değil, ülkenin tamamında yaygın olduğunu göstermektedir.

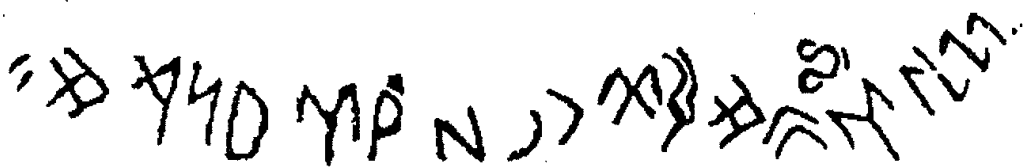
⁷ İ. A. Batmanov. *Talasskie pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti*, Frunze, 1971.

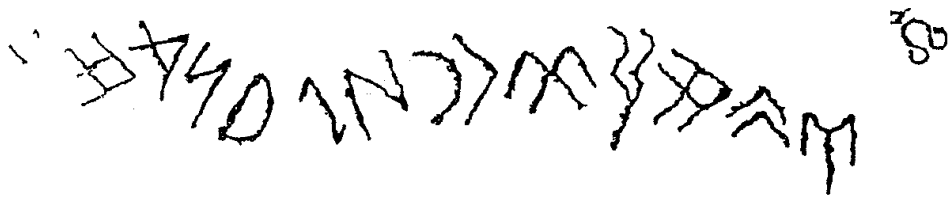
Metin II

Metin III

Metin IV

Metin V

Metin VII

Metin VIII

